

ללמוד וללמד¹

הרב שמעון לפיד

ת"ר²: וכבוד עשו לו כמותו - זה חזקיה מלך יהודה, שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף, דברי ר' יהודה; א"ל ר' נחמיה: והלא לפני אחאב עשו כן! אלא, שהניחו ס"ת על מטתו, ואמרו: קיים זה מה שכתוב בזה. והאידנא נמי עבדינן הכי! אפוקי מפקינן, אנוחי לא מנחינן. ואיבעית אימא: אנוחי נמי מנחינן, קיים לא אמרינן. אמר רבה בר בר חנה: הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למשאל שמעתא, כי הוה עייל לבית הכסא והוה בעינא מיניה מלתא, לא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך, והדר אמר לן: אפילו קיים אמרינן, לימד לא אמרינן. והאמר מר: גדול למוד תורה, שהלמוד מביא לידי מעשה³! ל"ק: הא למיגמר, הא לאגמורי.

הגמ' מבררת מהו אותו כבוד שעשו לחזקיה מלך יהודה. בתחילה מבינה הגמרא שמדובר בקרועי בגדים, זאת עפ"י פירוש רש"י:

חלוצי כתף - שקרעו בגדיהם עד שנראו כתפיהם⁴.

אך דוחה הגמ' פירוש זה כיון שאף לאחאב עשו כן, והיא מביאה הסבר נוסף והוא: שהניחו ס"ת על מטתו ואמרו "קיים זה מה שכתוב". ומקשה על זה הגמ' שאף בימינו עושים כן לנפטרים, ואם כן, אין זה כבוד מיוחד לחזקיה. ועונה על כך הגמ' שני תירוצים:
א. בימינו לא מניחים ס"ת על מיטת הנפטר.
ב. מניחים ספר תורה על המיטה, אך לא אומרים "קיים זה מה שכתוב".
וצריך לעיין בדבר: האם בכך שאמרו "קיים" זהו הכבוד הגדול, או שמא יש כבוד גדול יותר? כותבת הגמ'⁵:

וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובין ... נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה.

¹ הערה - מאמר זה נערך ע"י חיים שוורץ ע"פ שיעורי הרב לפיד בשנת התשס"ב במסכת ב"ק. אין במאמר זה פסיקת הלכה למעשה.

² בייק ייז.

³ קידושין מ':

⁴ רש"י שם.

⁵ שם.

ולכאורה קשה, מדבריהם משמע שמעשה עדיף כיון שמעלתו של התלמוד הוא שמביא לידי מעשה. א"כ, מדוע אומרים חכמים שתלמוד גדול? ובסופו של דבר, מה באמת גדול יותר?

שיטת רש"י

בגמ' לעיל מספר רבב"ח שר' יוחנן אמר לו שבזמנו אמרו "קיים" למת, ולא "לימד". ומסביר רש"י בד"ה "כי הוה עייל לבית הכסא- ... דלימד עדיף מקיים". יוצא מכאן ש:
א. ללמד עדיף מלקיים.

ב. לחזקיה אמרו "לימד", והאידינא אמרינן "קיים". ומקשה הגמ' ממסכת קידושין שלימוד מביא לידי מעשה. ומפרש רש"י בד"ה "ומביא לידי מעשה-אלמא מעשה עדיף". ומתרצת הגמ': "הא למיגמר הא לאגמורי", ומבאר רש"י: "למיגמר לעצמו, מעשה עדיף אבל לאגמורי לאחרני, עדיף ממעשה" וכו'. היוצא מדברי רש"י:

א. לימוד לאחרים עדיף ממעשה.

ב. מעשה עדיף מלימוד לעצמו.

ג. לר' יוחנן - למת אומרים "קיים", ולחזקיה אמרו "לימד".

שיטת התוס'

התוס' בקידושין⁶ מקשה על הסתירה בין הסוגיה שם לב"ק. בגמרא בקידושין כתוב שתלמוד גדול- שמביא לידי מעשה, אך ממשפט זה מוכיחה הגמ' בב"ק שמעשה עדיף. מביא התוס' שתי תירוצים:

א. שיטת ר"ת.

ב. שיטת ה"ש מפרשים'.

נתחיל בתירוץ השני בשם ה"ש מפרשים'.

שיטת ה"ש מפרשים" בתוס'

כותב התוס' שיש לחלק בין אדם שלמד ויודע איך לקיים את המצוות, לבין אדם שעדיין לא למד ואינו יודע. אדם שכבר בקי בהלכות - עדיף שיקיים מצוות, אך אדם שאינו בקי בהלכות -

⁶ מ' : ד"ה יתלמוד'.

עדיף שילמד קודם ורק אח"כ יקיים. כך המעשה יהיה שלם יותר, ויקיימו האדם על הצד הטוב ביותר.

כלומר:

א. קיום מצווה מתוך ידיעת ההלכות.

ב. לימוד ע"מ לקיים.

שילוב בין שיטת רש"י ל"יש מפרשים"

לכאורה אפשר לצרף את שיטת ה"מ לרש"י אצלנו. רש"י דיבר מבחינה אידיאלית-ערכית, אך מעשית - ינהג כל אחד לפי מצבו, וזו שיטת ה"מ. הגמ' בב"ק מדברת על האידיאל - כיצד מספידים למת, ומה אמרו על חזקיה שבודאי ידע איך לקיים את המצוות, ולכן, במקרה זה - לימוד לאחרים עדיף. אך הגמ' בקידושין נותנת הדרכה לכלל. בהתחלה צריך לדעת כיצד לקיים את המצוות, רק אח"כ ניתן לקיים מצוות. שכן, ללא ידיעה אי אפשר לקיים מצוות. כך גם אפשר להבין את דברי רש"י בקידושין שאומר "שהתלמוד מביא לידי מעשה - נמצאו שניהם בידו", גם הלימוד וגם המעשה נמצאים בידו כשיודע איך לקיים כראוי. בכך מתורצת הסתירה בין הסוגיות.

ולכאורה קשה, מדוע רבב"ח מביא את כל סיפור המעשה על כך שר' יוחנן יצא מביהכנ"ס, הניח תפילין, ורק אח"כ ענה על השאלה - ה"ז מיותר?! רבב"ח היה יכול לומר שהוא שאל את ר' יוחנן, והוא ענה לו ש'קיים אמרינן ולימד לא אמרינן'?

שיטת ר"ת

בתוס' בקידושין מופיע הסבר נוסף, שהוא בעצם ההסבר הראשון. כך גם מופיע אצלנו בתוס' בב"ק⁷; זוהי שיטת ר"ת. התוס' יוצא מתוך נקודת הנחה שהגמ' בשלב זה לא רואה הבדל בין לימוד אישי ללימוד לאחרים, וכל הדיון הוא לא מה עדיף מבחינה ערכית, אלא כיצד מספידים את המת. ומהלך הגמ' הוא כך:

ר' יוחנן סובר, שבשעה שמספידים את המת אומרים "קיים" ולא "לימד", ולחזקיה עשו כבוד גדול ואמרו לו "לימד". ע"ז מקשה הגמ': שהרי תלמוד מביא לידי מעשה, וא"כ כאשר אומרים על אדם שקיים - ודאי שגם למד, שאם לא למד כיצד קיים? ולפי"ז לא מובן הכבוד שעשו לחזקיה. אדרבה, לומר "קיים" עדיף, מאחר שמעיד שגם למד, אך "לימד" לא בהכרח מעיד על

⁷ ד"ה יוחאמרי.

"קיים". ומתרצת הגמ' שיש חילוק בין לימוד אישי ללימוד לאחרים ("הא למיגמר הא לאגמורי"). לימוד לאחרים עדיף גם מבחינה ערכית וגם מבחינה טכנית, ולכן כאשר משבחים אדם עדיף לשבחו על כך שמלמד אחרים מאשר על כך שמקיים. וכאשר משבחים אדם על לימוד אישי וקיום המצוות, עדיף קיום שמעיד גם על לימוד אישי. אך מבחינה ערכית עפ"י התוס' בקידושין, עדיף הלימוד האישי על המעשה, שהלימוד גורם למעשה. יוצא מזה עפ"י התוס' בקידושין:

כאשר משבחים את האדם הסדר הוא כזה:

א. לימוד לאחרים.

ב. קיום מצוות.

ג. לימוד לעצמו.

וכאשר דנים בחשיבות הדברים מבחינה ערכית סדר הדברים הוא כזה:

א. לימוד לאחרים.

ב. לימוד אישי.

ג. קיום.

בנוסף, קשה לשיטת ר"ת - מדוע רב"ח מביא את כל סיפור המעשה עם ר' יוחנן, ה"ז לכאורה מיותר?

שיטת השאלות בתוס'

התוס' אצלנו מביא שיטה נוספת; בשם רב אחאי גאון בשאלות - אשר איננו גורס את דברי ר' יוחנן "קיים אמרינן, לימד לא אמרינן", ומהלך הגמ' הוא כך:

אמר רבה בר בר חנה: הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למשאל שמעתא, כי הוה עייל לבית הכסא והוה בעינא מיניה מלתא, לא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך, והדר אמר לן.

רב"ח שאל את ר' יוחנן שאלה, ר' יוחנן הניח קודם תפילין ורק אח"כ ענה לו על השאלה. מזה מבינה הגמ', שמעשה עדיף על לימוד לאחרים.

ופריך גמ' והיאך היה מנח תפילין תחילה קודם שהיה אומר השמעתתא והלא לימוד גדול ממעשה?⁸

ומתרצת הגמ' שיש לחלק בין לימוד עצמי ללימוד לאחרים. לימוד עצמי עדיף ממעשה, אך מעשה עדיף מלימוד לאחרים. וכך הוא לשון התוס':

ומשני הא למגמר הא לאגמורי. דליגמר נפשיה לימוד גדול שמביא לידי מעשה. אבל לאגמורי לאחרים לא עדיף, ולפיכך היה מניח תפילין תחילה.

ובעצם סדר העדיפות הוא כזה:

א. לימוד עצמי.

ב. מעשה.

ג. לימוד לאחרים.

בכך מובן מדוע הגמ' מביאה באריכות את כל הסיפור עם ר' יוחנן, שכן הדיון נסוב סביב גוף הסיפור.

שיטת השאילתות עפ"י הנצי"ב

הנצי"ב ב'העמק שאלה' מקשה על הנ"ל שלש קושיות:

א. איך אפשר לומר שלימוד עצמי עדיף מלימוד לאחרים, הרי כאשר מלמד אחרים הוא גם לומד בעצמו "וגם מוסיף לקח לעצמו"?

ב. הגמ' בברכות⁹ מביאה שרב¹⁰ היה מעביר שיעור לתלמידיו ולא היה מפסיק לק"ש, וזה מפני שת"ת דרבים עדיף. כלומר, שלימוד תורה לרבים עדיף.

ג. לשיטת התוס' - מה ההוכחה מר' יוחנן? הרי גם בלימוד לעצמו יניח תפילין קודם הלימוד, שהרי זו מצווה שאינה יכולה להיעשות ע"י אחרים, ולכן הוא הניח תפילין לפני הלימוד, וא"כ, א"א להוכיח מכאן מה עדיף.

מסביר הנצי"ב, שהשאילתות כפי המופיע אצלנו, גורס שתירוץ הגמ' הוא "הא דידיה הא דאחרים" ולא "הא למיגמר הא לאגמורי". וכוונת הגמרא היא שלימוד עצמי של האדם עדיף

⁸ תוס' בשם שאילתות פרשת "לך-לך" שאלה ז.

⁹ י"ד:

¹⁰ ב'העמק שאלה' כתוב דף י"ג: ומביא את הגמרא בשם רבי, אך אצלנו הגי' היא 'רבי'.

ממעשה. ואם האדם יעשה מעשה ובינתיים יתבטלו התלמידים מלימודם - מעשה עדיף. כלומר:

"דידיה" - הכוונה שהאדם עצמו לומד.

"דאחרים" - הכוונה ללימוד עצמי של אחרים, ולא כפי שהבנו עד כה - שהאדם מלמד אחרים.

לפי זה מהלך הגמ' הוא כזה: רבב"ח מספר שפעם הוא וחבריו נתקשו בלימוד, ושאל רבב"ח את ר' יוחנן שאלה. ר' יוחנן הניח קודם תפילין ורק אח"כ השיב לרבב"ח. מכאן לומדת הגמ' שר' יוחנן העדיף לקיים מצות תפילין, למרות שזה גרם לרבב"ח ולשאר התלמידים לביטול תורה. ומקשה הגמ': והלא תלמוד גדול ממעשה? ועונה - שיש חילוק בין לימוד שהאדם מלמד, שאז הוא גם לומד לעצמו, וזה ודאי עדיף ממעשה, לבין מניעת בטלת התלמידים, שאז- למרות שהתלמידים מתבטלים - עדיין מעשה עדיף. יוצא מפה שסדר הדברים הוא כזה:

א. ללמד לאחרים.

ב. ללמוד לעצמו.

ג. מעשה.

ד. מניעת ביטול תורה אצל התלמידים (לימוד של אחרים).

שיטת הערוך ור"ח

ממשך הנצי"ב וכותב שהערוך ור"ח גורסים כתוס', אלא שהערוך הוסיף:

למגמר הוא, ולעסוק קמיה רביה, טפי עדיף וקדים, על לאגמורי הוא לאחרני.¹¹

כלומר:

א. לימוד בפני רבו.

ב. מעשה.

ג. לימוד לאחרים.

אלא שמקשה שהסברו שמדובר בלימוד לפני רבו לא כתוב בגמ'.

שיטת המאירי

¹¹ ר"ח על הדף, והערוך בב"ק י"ז.

המאירי מביא חילוק בין אדם היודע את ההלכה ואינו צריך ללומדה, לבין אדם שאינו יודע אותה וצריך ללומדה. אדם הצריך ללמוד- ילמד קודם "שהתלמוד מיפה את המעשה ומשלימו", אך אם הוא כבר יודע כיצד לקיים את המצווה- המצווה קודמת אפי' ללימוד של אחרים. כלומר, לפי המאירי סדר הדברים הוא:

אם אינו בקי בהלכה:

א. לימוד אישי.

ב. מעשה.

זאת בדומה לשאלות עפ"י התוס'. אך כ"ז מבחינה טכנית, אולם מבחינה ערכית ואידיאלית חולק המאירי וסובר שאם בקי בהלכה:

א. קיום המצווה

ב. לימוד לאחרים.

הגמרא ביומא¹² קשה על השאלות. שאלת הגמ' היא: "היכי דמי חילול השם?" ועונה ר' יוחנן "כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין." וא"כ אפשר לומר שכל מה שהניח תפילין לפני שענה לרבב"ח זה מפני חילול השם, שמא מישהו יעבור ויראהו ללא תפילין, וחילול השם עדיף על לימוד לכר"ע.

הנצי"ב מוסיף וכותב שאמנם לא הולכים עפ"י השאלות (בהסבר התוס') והערוך, ולא פוסקים כר' יוחנן עפ"י שיטתם, אלא - לימוד עצמי גדול ממעשה במידה ומדובר במצווה הנעשית ע"י אחרים. אך יש ללמוד לימוד גדול מדברי הערוך¹³: "ודבריו טהורים, וממקום קדוש יהלכו. דתנן, הוי זה לאריות ולא ראש לשועלים", ולימוד לפני רב עדיף מלימוד לאחרים. מדברי הנצי"ב שמקבל את עדיפות הלימוד בפני הרב, ניתן ללמוד על הערך הגדול של לימוד תורה מפי רב. לימוד בפני הרב, מרחיב את האופקים. בלימוד כזה נפגשים עם עוצמה אדירה ועם אווירה של תורה. כאשר אדם לומד לבד מתוך ספרים - הוא לא יונק עוצמה ואווירה אלו. לשבת מול רב זו מעלה גדולה יותר בלימוד התורה. אדם המלמד אחרים - יש חשש שמבחינת ההתפתחות שלו הוא ידרוך במקום ולא יתקדם, ואפילו אם ילמד לעצמו. ואילו בלימוד לפני רבו - הרי הוא מתפתח הלאה. וזה אולי ההסבר לדברי ר' יוסי בן קסמא בפרק קניין תורה¹⁴:

¹² פ"י.

¹³ העמק שאלה שם.

¹⁴ משנה י'.

אמר רבי יוסי בן קיסמא: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו, מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו, ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות? אמרתי לו, בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה. לפי שבשעת פטירתו של אדם, אין מלוין לו לאדם, לא כסף, ולא זהב, ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד.

וקשה. לכאורה אם ידור עמם - הרי יוכל ללמוד, וא"כ מה החשיבות במקום תורה? אלא, ודאי שלימוד בפני רב עדיף מלימוד לבד ומלימוד לאחריים.

כל מה שאמרנו ה"ז מבחינה אישית, ויש לראות את המציאות גם בהסתכלות כללית. עם ישראל - בייחוד בדורנו, צריך ת"ח מרביצי תורה. עלינו להרבות מלמדי תורה בעם ישראל. ולכן, צריך לצאת אל העם וללמד תורה ברבים. אחרי שאדם למד תורה בפני רבו והתמלא בה, מגיע רגע מסוים שהוא צריך לצאת אל העם (כשיש צורך אמיתי לכך), וגם אז צריך הוא להיות מחובר למקום תורה, לרב המשדר עוצמה של תורה וקדושה. גם מי שיוצא ומלמד אחרים צריך להישאר מחובר למקום תורה. יהי רצון שנזכה לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי התורה.